

**SÜNNİ MUTASAVVIFLARDA HZ. ALİ VE EHL-İ BEYT ALGISI:
EŞREFOĞLU RUMİ ÖRNEĞİ* ****
**THE PERCEPTION OF SUNNI SUFIS ON HZ. ALI AND AHL
AL-BAYT: ESHREFOGHLU RUMI'S SAMPLE**

Ahmet ÖZKAN***

Öz

Tasavvufun kurumları olan tarikatların tamamında Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e sevgi ve saygı gösterilir. Bunun yanında, Sünni mutasavvıfların eserlerinde görülen Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi zaman zaman onların Alevi-Bektaşî olarak algılanmalarına sebep olmuştur. Bu mutasavvıfların en önemlilerinden birisi Kadiriyye Tarikatı'nın Eşrefiyye kolunun kurucusu Eşrefoğlu Rumi'dir. Özellikle *Tarikatname* adlı eserinde Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e sıkça yer veren Eşrefoğlu, kullandığı ifadeler sebebiyle bazı kesimlerce Alevi-Bektaşî olarak nitelendirilmiştir.

Bu makale sünni mutasavvıfların ve özellikle Eşrefoğlu Rumi'nin Hz. Ali ve Ehl-i Beyt algısını ortaya koymak ve bu görüşleri sebebiyle haklarında yapılan Alevi-Bektaşî nitelendirmeleri değerlendirmek amacıyla kaleme alınmıştır. Bu amaçla öncelikle sünni mutasavvıfların Hz. Ali ve Ehl-i Beyt anlayışları ortaya konulmuş, daha sonra Eşrefoğlu Rumi'nin söz konusu algısına yer verilerek mukayeseler yapılmıştır. Özellikle Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'in sünni tasavvuf anlayışındaki yeri belirlenmiştir. Neticede hem sünni mutasavvıfların hem de Eşrefoğlu Rumi'nin Hz. Ali ve Ehl-i Beyt algısının, sünni tasavvuf kültür içerisinde geliştiği, özellikle silsilesi Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygambere bağlanan tarikatların müntesiplerinde Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e duyulan sevginin çok yoğun olduğu görülmüştür. Sünni mutasavvıfların bu algısının Alevi-Bektaşî ve Şii zümrelerin algılarıyla zaman zaman benzerlik gösterdiği de ulaşılan sonuçlardadır.

Anahtar Kelimeler: Sünni, Hz. Ali, Ehl-i Beyt, mutasavvıf, Eşrefoğlu Rumi.

Abstract

In all of the orders which are the institutions of Sufism the Hazrat Ali and Ahl al-Bayt are shown love and respect. In addition, the love of the Hazrat Ali and Ahl al-Bayt seen in the works of the Sunni Sufis has caused them to be perceived as Alawi-Bektashi from time to time. One of the most important of these Sufis is Eshrefoghlu Rumi, the founder of the Eşrefiyye branch of Kadiriyye order. Eşrefoğlu, who frequently mentioned the Hazrat Ali and Ahl al-Bayt, particularly in his book *Tarikatname*, has been described as Alawi-Bektashi due to his expressions by some.

This article was written to put forth Sunni Sufis' and especially Eshrefoghlu Rumi's perception of the Hazrat Ali and Ahl al-Bayt and to evaluate their being regarded as Alawi-Bektashi due to his views. For this purpose, first the understanding of the Sunni Sufis regarding the Hazrat Ali and the Ahl al-Bayt was addressed, and then comparisons were made by mentioning perceptions of Eshrefoghlu Rumi in question. In particular, the place of the Hazrat Ali and Ahl al-Bayt in the understanding of Sunni Sufism was identified. As a result, it was observed that both Sunni Sufis' and Eşrefoğlu Rumi's perception of

* Makalenin Geliş Tarihi: 22.12.2017, Kabul Tarihi: 11.03.2018. DOI: 10.31624/tkbbvd.2018.4

** Bu makale 2013 yılında Bingöl'de yapılan Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu'nda aynı isimle sunulan bildirinin genişletilmiş ve yeniden gözden geçirilmiş halidir.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, aozkan@bayburt.edu.tr, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8450-9207>

the Hazrat Ali and Ahl al-Bayt developed in Sunni Sufi culture and the love of the Hazrat Ali and Ahl-al Bayt was very intense particularly in the followers of the orders connected to the Prophet Muhammad through the Hazrat Ali's descendants. One of the findings of the research was that this perception of the Sunni Sufis and Alawi-Bektashi and Shia communities showed similarities from time to time.

Key Words: Sunni, Hazrat Ali, Ahl al-Bayt, sufi, Eshrefoghlu Rumi.

1. Giriş

Çalışmamız açısından üzerinde durulması gereken *Ehl-i Beyt* kavramı, İslam'ın tebliğine kadar geçen süreçte Mekke'de *Beytullah*, yani Allah'ın evi ile ilgili, dolayısıyla Mekke'nin dini ve siyasi hizmetlerini üstlenmiş olan ve aynı soydan gelen aileler için kullanılmaktaydı. Müslümanların Mekke'yi fethetmeleriyle, Ehl-i Beyt kavramı da daha önceki anlamını kaybetti. Kabe, *beytü' l-alihe* olmaktan çıktı (Duman, 2001: 7). Zira Mekke fethedilince Kabe putlardan temizlendi. Böylece bu kavram, muhtevasındaki *ehl-i alihe* manasını da yitirmiş oldu. Ehl-i Beyt kavramı İslami dönemden itibaren günümüze kadar sadece Hz. Peygamber'in ailesi ve soyu manasına gelen bir terim haline gelmiştir (Öz, 1994: X, 498). Ancak bu kavramın kapsamına giren kişilerin sayıları ve kimliği zamana ve kavrama anlam veren otoriteye göre değişiklik arz etmiştir.

İslam düşüncesinde ortaya çıkan bütün disiplinlerce değer verilen önemli bir sembol olarak karşımıza çıkan Ehl-i Beyt kavramı günümüze kadar çeşitli anlamlar kazanmıştır. Farklı Ehl-i Beyt tasavvurları, aynı tarih diliminde olabildiği gibi, farklı dönemlerde, birbirinden farklı anlayışlar da ortaya çıkmıştır. Kimileri, Hz. Peygamber'in yakın akrabaları olan Ehl-i Beyt'i görmezlikten gelirken, kimileri de meseleyi itikadi yöne taşıyarak ayrıcalıklı bir konum atfetmiştir (Varol, 2004: 65-99; Karabiber, 2007: 2). Örneğin Şii ve Alevi Bektaşî düşüncesinde kavramın kapsamına yönelik açıklamalar Sünnî düşünceden farklıdır. Söz gelimi İmamiye Şia'sı Ehl-i Beyt'e dahil edilen kişi sayısını sadece beş kişi ile sınırlarken (Varol: 2004: 68), Sünnilikte, Hz. Peygamber'in hanımları ve çocuklarının da dahil olduğu ev halkı Ehl-i Beyt kapsamına girebilmektedir (Maturidi, 2005: VIII, 383; Razi, XXV, 210). Tüm Haşimiler'i Ehl-i Beyt kapsamında değerlendirenler olduğu gibi, kavrama sadece Talibiler'i koyanlar da olmuştur. Ümmü Seleme, Vasile b. Eska' ve Selman-ı Farisi'de Ehl-i Beyt kapsamına dahil edilen isimler arasındadır. Ehl-i Beyt kapsamının sadece Hz. Hüseyin soyundan gelenlere ait olduğunu düşünen anlayışlar da mevcuttur (Varol, 2004: 78-83; Fevzi, 2000: 400).

Hz. Peygamber'in ailesini, ev halkını tanımlamak üzere İslam düşünce tarihinde çok sayıda kavram üretilmiştir. Bu kavramların bazıları ya doğrudan Kur'an'dan ya da Hz. Peygamber ve ailesinden merkezi isimlerden hareketle oluşturulmuştur. Al-i Aba, Ehl-i Kisa, Alü Beyt-i Muhammed, Alü Beyti'n-Nebi bunlardan bazılarıdır. Söz konusu kelimeler içerisinde, tarihi kökenleri olması ve Kur'an'da da yer alması itibarıyla, Ehlü'l-Beyt önemli bir kullanım alanına sahiptir (Şahin, 2013: 21) Kavram Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in ev halkı, özellikle hanımı (Hud 11/73),

Hz. Musa'nın ev halkı, özellikle annesi (Kasas 28/12) ve Hz. Muhammed (s.a.v)'in hayatta olan hanımları (Ahzab 33/33) kastedilerek üç yerde geçmektedir.

Ehl-i Beyt kavramı, tasavvufi metin ve anlayışlarda sıklıkla yer almıştır. Özellikle Hz. Ali'nin merkezi şekilde yer aldığı tarikatlarda bu anlayışın olduğu rahatlıkla görülmektedir. Ancak İslam düşünce tarihinde ortaya çıkan ve intişar eden tarikatların genelinde Ehl-i Beyt'in tanımına yönelik farklılıklar olsa da, Şii ve Alevi düşüncede görüldüğü gibi, tanımın kapsamına girmeyen sahabeden diğer isimlere herhangi bir ön yargı ve eleştiri görülmez ve her sahabe rahatlıkla kabul görür (Şahin, 2013: 23).

Ehl-i Beyt'e kimlerin dahil olduğu konusunda farklı görüşler olmakla birlikte çalışmamızda bu kavramı Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ve onların soyundan gelenler (On iki imam) için kullanacağız. Mutasavvıfların çoğunluğu da kelimeyi bahsedilen anlamıyla kullanmış ve Ehl-i Beyt'e muhabbet beslemiştir. Ehl-i Beyt'e duyulan sevgi elbette Hz. Peygambere duyulan sevgiden ileri gelmektedir. Özellikle silsilesi Hz. Ali yolu ile Hz. Peygambere ulaşan Kadirilik, Mevlevilik ve Halvetilik gibi tarikatlarda bu sevgi daha yoğundur.

2. Sünni Mutasavvıfların Hz. Ali ve Ehl-i Beyt Algısı

Sünni âlimlerin hemen hemen hepsinde Ehl-i Beyt'e ve Hz. Ali'ye muhabbet beslendiği vakidir. Özellikle ahlaki metinler, Hz. Peygamber'den sonra Hulefa-i Raşidin'in ve Ehl-i Beyt'in yaşantısı üzerine temellendirilir. Tarikatların birçoğunun silsilesi bu iki halife vasıtasıyla Hz. Peygamber'e bağlandığından, Sünni mutasavvıflarda da Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali'nin ayrı bir yeri vardır. Onlara göre Hz. Ali ilmin piri, ledün ilmi sahibi olduğundan tevhitte, marifette, imanda ve ilimde pek kamildir (Aşkar, 2001: 15). Silsilesi Hz. Ali ile bağlanan Kadirilik ve Rifailik gibi tarikatlarda Ehl-i Beyt de özel bir önem kazanır. Henüz tarikatların ortaya çıkmadığı tasavvufun teşekkül döneminde yaşayan mutasavvıflarda da Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e ehemmiyet göstermişlerdir. Tüm bunların en belirgin ortak kanaati Hz. Ali'in "veliyyullah" olduğu düşüncesidir (Şahin, 2013: 23).

Klasik tasavvuf kaynaklarının en önemlilerinden *Keşfu'l-Mahcub* isimli eser, sufilerin önderlerinden bahseder ve bu meyanda "Sufilerin Ehl-i Beyt'ten olan imamları" başlığı altında Hasan b. Ali, Hüseyin b. Ali, Zeynelabidin, Muhammed Bakır ve Cafer Sadık'ın isimlerini zikreder (Hucviri, 1996: 167-172). Buna göre müellifin İmamiye Şiası'nın on ikili imam tasnifini değil yaşamış olduğu Gazne ve civarında hakim olan İsmaili imamlar silsilesini esas aldığı ve altı imamı mutasavvıfların önderlerinden saydığı söylenebilir.

Birçok tarikatın silsilesinde yer alan büyük sufi Cüneyd-i Bağdadi, Hz. Ali'yi tasavvufta pir addederek "usulde ve belada pirimiz Ali Murtaza'dır" demektedir. O'na göre Hz. Ali'nin sözlerinde mükemmel bir incelik vardır ve dinleyene haz verici bir lezzete sahiptir (Hucviri, 1996: 160).

Sünni mutasavvıfların büyüklerinden Mevlana, Hz. Peygamber'e ve ashaba olan sevgisini eserlerinde sıkça dile getirir. Bunun bir sonucu olarak Hz. Ali'ye ve Ehl-i Beyt'e de muhabbet beslemektedir (Mevlana, 1963: c/1 267). Mevlana, *Mesnevi*'de Hz. Ali'den övgüyle bahsederek, O'nun nazar ve akıl sahibi büyük bir veli olduğunu söyler. Mevlana'ya göre Hz. Ali ilmin ve rahmetin kapısıdır. Ancak o kapıyı ancak gözlerini cilalayanlar görebilir, basireti kör olanlar onu göremezler. Bu hususu şöyle dile getirmektedir: "A rahmet kapısı, a eşi, dengi olmayan Allah'ın eşiği, kapısı, sen hiç mi hiç kapanma. Zaten her esinti, her zerre bir pencere; fakat gözü açık olmayan, orada bir kapı var diyebilir mi hiç" (Aksu, 2009: 34).

XV. yüzyılın önemli sufilerinden Yazıcıoğlu Ahmed-i Bican'a göre Hz. Ali Cennette Kevser şerbetinin dağıtıcısıdır ve şehitlerin en önünde yer alacaktır. Akil, kâmil ve muhakkiktir (Yazıcıoğlu, 1977: 267).

Son dönem mutasavvıflarından Alvarlı Efe de, Ehl-i Beyt'i, ışığını ve görüntüsünü Hz. Peygamber'den alan bir ayna olarak telakki etmektedir. Hz. Hasan Allah'ın nurunu, Hz. Hüseyin de deruni vahdet sırrının hikmet incilerini barındıran, cemali Hz. Muhammed'in zatına ayna olan, bu sebeple de güzellik bahçesinin vahdeti simgeleyen gülüdür.

Gül-i gülistan-ı mehasin bedr-i vahdet zat-ı pak
Hazret-i Huseyn'e aşık kademinde bir gubar

Mir'at-ı zat Muhammed'dir cemali can-feza
Sırrı vahdetten derunu ilm-i hikmet dürr-i bar (M. Lütfi, 2013: 160).

Hz. Hüseyin sadece etten kemikten mürekkep bir beşer değil aynı zamanda onun güzelliği Allah'ın kudret dolunayının tecellisi, güzellik ülkesinin vahdet nurundan yaratılmış arşıdır. Kerbela'da kırılan gül Hüda'nın nurlarının hazinesidir hem de ahlak yüceliğinin kaynağıdır. Bedeninin şehit edilmesiyle, Hüda'nın aynası kırılmış olmaz. O her halükarda Ehl-i Beyt halkasının başında olup, değerini korumaktadır ve velayet kubbesinin güneşi olarak ışıklarını saçmaya devam edecektir;

Huseyn-i Kerbela mir'at-ı Hüda
Sadr-ı safa zarf-ı envar-ı Hüda
Emr-i Hakk'a ruhun eyledi feda
İsa ağlar, Meryem ağlar, Kuds ağlar (M. Lütfi, 2013: 160).

Huseyn ser defter-i Al-i Muhammed'de mualladır
Velayet bahçesinde nur güneş-veş pay-dar olsun (M. Lütfi, 2013: 360).

Sünni mutasavvıflar, bazı özellikleri sebebiyle Hz. Ali'yi diğer sahabelerden üstün görürler. O, ilk Müslümanlardandır, Hz. Peygamber (s.a.v)'in damadıdır ve

Peygamberimiz 'in soyu onunla devam etmiştir. Pek çok tarikatın silsilesi Hasan-ı Basri veya On iki İmam kanalı ile Hz. Ali'ye ulaşmaktadır. Bu tarikatlar silsilelerinin Ehl-i Bey'te ulaşmasını bir üstünlük vesilesi kabul etmektedirler. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Hz. Ali'ye duyulan muhabbet diğer Raşid Halifelere ve Sahabe'ye sevgi beslemeye engel değildir.

2.1. Eşrefoğlu Rumi'de Hz. Ali ve Ehl-i Beyt Algısı

Kadiri Tarikatı'nda "Pir-i Sani" olarak kabul edilen Eşrefoğlu Rumi, XV. yüzyılda yaşamış mutasavvıflardan biridir. İznik'te doğmuş, Bursa'da zahiri ilimleri tahsil etmiş, Ankara'da Hacı Bayram-ı Veli'den manevi eğitimini tamamlamış ve ondan hilafet almıştır. Hacı Bayram-ı Veli'nin işareti ile Suriye'nin Hama şehrine giderek, Abdülkadir-i Geylani'nin torunlarından Hüseyin Hamevi'ye intisab etmiş ve ondan Kadiriyye tarikati icazeti alarak Eşrefiyye kolunun temellerini atmıştır. Memleketi İznik'te irşad faaliyetleri yürüten Eşrefoğlu, çok sayıda mürit yetiştirmiş, *Müzekki'n-nufus* ve *Tarikatname* gibi eserleriyle halkın gönlünde yer edinmiştir. *Divan* sahibi bir şair olan Eşrefoğlu, şiirleri ile de tekke edebiyatının önemli temsilcileri arasında yer almıştır. Bazı kaynaklarda Eşrefoğlu'nun seyyit olduğu, vefatından sonra elbisesinden seyyitlik alameti çıktığı, şöhretten kaçındığı için açığa vurmadığı bilgisi yer almaktadır (Bursevi, vr. 2b). Ancak kendi eserlerinde buna dair bir bilgi yoktur.

Eşrefoğlu, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisini eserlerinde özellikle de *Tarikatname*'sinde sıkça dile getiren bir mutasavvıftır. Ona göre Ehl-i Beyt, Hz. Peygamberin çocukları, on iki imam ve onların soyundan gelenlerden olup Ehl-i Beyt'i sevmek vaciptir (Eşrefoğlu, vr. 20a-20b). Eşrefoğlu aynı yerde "çihar-deh masum" yani "on dört masum" ifadesini de kullanmakta ve onların da Ehl-i Beyt'ten olduğunu söylemektedir. Bu kavram Şia'nın kendi içerisinde ve Sünnilerde farklı anlaşılmıştır. Safevi Şiiliğine ve bazı Sünnilere göre "on dört masum", Hz. Peygamber, Hz. Fatıma ve On iki imamdır (Fıglalı, 2008: 314). Diğer Şiilere ve yine bazı Sünnilere göre ise Emeviler tarafından küçük yaşta katledilen On iki İmam'ın çocuklarıdır (Sarıkaya, 2003:102). Eşrefoğlu'nun bu tanımlamalardan hangisini kastettiği ise açık değildir.

Eşrefoğlu, Hulefa-i Raşidin içerisinde sevlimeye en fazla layık olan kişinin Hz. Ali olduğunu belirterek en evla makamı ona vermektedir (Eşrefoğlu, vr. 3b-4a). Hz. Ali'nin manevi ve ilmi mertebesine hiçbir velinin erişemeyeceğini beyanla onu "evliyaların başı" ve "insanların ve ashabın en alimi" olarak nitelendiren Eşrefoğlu, hakiki bir müridin özelliklerini sayarken de silsilesinin kesintisiz olarak Hz. Ali'ye ve Hz. Peygamber'e ulaşmasını şart koşar. "Ben ilmin şehriyim, Ali kapısıdır" (Suyuti, 2004: 1/415) ve "kanın kanımdır" hadisini aktararak Hz. Peygamber ve Hz. Ali arasındaki yakınlığa dikkatleri çekmiştir. Bu hadise göre Rasulullah Hz. Ali'yi kardeş edinmiş, onu gömleğinin içine almış ve "etin etimdir, bedenim bedendir, kanın kanımdır, ruhun ruhumdur, eninle benim aramda kimse yoktur" demiştir (Eşrefoğlu, vr-11 b).

Eşrefoğlu, en fazla vurgu yaptığı ibadetlerden biri olan namazdan bahsederken “bir sufi namazını Hz. Muhammed ve Hz. Ali’nin kıldığı gibi kılmalıdır” (Eşrefoğlu, vr-58a) diyerek Hz. Peygamberin örneğinden başka Hz. Ali’yi de örnek göstermiş, böyle kılınan namazın lezzetinin, safasının ve nurunun dervişe ulaşacağını belirtmiştir. Onun namaz konusunda Hz. Peygamber’in örneğinin yanı sıra Hz. Ali’nin örneğinden bahsetmesi dikkat çekicidir. Kanaatimizce mensup olduğu Kadiri Tarikatı’nın silsilesinin Hz. Ali’ye ulaşması ve müellifin Hz. Ali’yi evliyaların başı olarak sayması bunda etkili olmuştur.

Eşrefoğlu, Alevi-Bektaşî kültüründe Hz. Ali ile ilgili yaygın olarak bilinen bazı hikayelere *Tarikatname*’sinde yer vermiştir. Bunlardan biri Hz. Ali’nin kendi cenazesini götürmesi olayıdır. Hikayeye göre Hz. Ali saldırıya uğrayıp ölmeden önce oğullarına, ölümünden sonra cenazesini sahradan gelecek olan bir kişiye vermelerini vasiyet eder. Vasiyet gereği cenazeyi teslim eden oğulları yüzü kapalı olan gizemli kişiye kim olduğunu sorarlar. Yüzünden örtüyü kaldıran şahsın Hz. Ali olduğunu gören oğulları bu işin sırrını merak eder. Hz. Ali kendi cenazesini taşıırken onlara, zahir gözünden giderildik, ancak mü’minler ölmez, fenadan bekaya irtihal eder, peygamberlerin ve velilerin bedenleri çürümez, diyerek bu işin sırrını beyan eder. Daha sonra oğullarına tabutunu gömmelerini emreder. Oğulları tabutu merak edip açtıklarında içinin boş olduğunu görürler (Eşrefoğlu, vr-14a-16b). Hikayenin kurgusu Alevi-Bektaşî kültüründe var olan Hz. Ali’nin ölmediği düşüncesini çağrıştırmakla beraber, Eşrefoğlu olayı Hz. Ali’nin kerameti olarak algılamakta ve bu düşüncesi Hz. Ali hakkında ortaya koyduğu “baş veli” anlayışını desteklemektedir.

Sünni mutasavvıfların en çok üzerinde söz söyledikleri konuların başında gelen Hakikat-i Muhammedi (Nur-i Muammeri) anlayışı da Eşrefoğlu’nun eserlerinde yer bulmuştur. Nur-i Muhammedi veya Hakikat-i Muhammedi, Muhammed (a.s.)’e mahsus nur veya nübüvvet nuru demek olup, Hz. Muhammed’in her kemalin başlangıcı ve her güzel hasletin kaynağı olarak görülmesidir. Bu anlayışa göre kainatta ilk yaratılan varlık Hz. Muhammed’in nurudur. Hakikat-i Muhammedi telakkisi vahdet-i vücut görüşü ile doğrudan alakalıdır. İlk teayyün olarak isimlendirilen varoluş aşaması Hakikat-i Muhammediyye’dir. Hz. Muhammed aleme mazhar olduğundan ilk olarak onun ruhu yaratılmış, kainat onun için halk edilmiştir (Türer, 1998: 250). Eşrefoğlu, diğer Sünni mutasavvıflardan farklı olarak bu düşünceye Hz. Ali’yi de dahil etmiştir. Ruh-i Muhammedi’nin alemin yaratılmasına sebep olduğunu söyleyen Eşrefoğlu, konuyu izah ederken şöyle bir olayı hadis olarak rivayet etmektedir. “Hazreti Peygamber, Cebrail Aleyhisselam’a “Ya Cebrail, Allah Teala seni yarattığı vakit ne gördün” dedi. Cebrail “Bir yıldız gördüm, nuru azim, yetmiş bin yılda bir doğardı, ben o yıldızın yetmiş bin kez doğduğunu gördüm” dedi. Hz. Peygamber “o yıldız bendim” diye buyurdu. “Ya Cebrail daha ne gördün?” diye buyurdıklarında Cebrail “İki kişi gördüm, biri mağribte biri maşrikta, çevgan ellerinde ve bir altıntop var bu topu birbirlerine atarlar” dedi. Hz. Peygamber “Mağribdeki

Ali idi ve Meşriktaki ben idim” buyurdu” (Eşrefoğlu, vr-12b-13a). Aktarmış olduğu rivayete göre Eşrefoğlu, ilk yaratılan varlığın Hz. Muhammed’in nuru, ondan sonra yaratılan varlığın ise Hz. Ali’nin nuru olduğu fikrini benimsemektedir.

Eşrefoğlu, zikrin önemi ile ilgili bahislerde de Hz. Ali’ye atıf yapar. Kadiri Tarikatı’nın genel usulü olan halka halinde icra edilen zikrin meşruiyetini anlatırken şu olayı nakletmektedir. Hz. Peygamber, cennete ne ile gireceğini ve cehennemden ne ile kurtulacağını soran Ebü’d-Derda’ya “Zikri çok etmek ile” buyurur. Ebü’d-Derda’nın yeniden “Hangi vecih ile zikredelim” diye sorması üzerine, Hz. Peygamber ashaba halka şeklinde durmalarını emretmiş, Hz. Ali’ye de işaret vererek zikri başlatmıştır (Eşrefoğlu, vr-69a). Eşrefoğlu’na göre Kadiri zikrine besmeleden sonra “La ilahe illallah Muhammedü’n-Rasulullah ve Aliyyü’n-Veliyyullah diyerek başlamak gerekir (Eşrefoğlu, vr-70b).

Eşrefoğlu, Hz. Ali ile irtibatlandırılan ve Şia tarafından O’nun imametinde delil olarak kullanılan ayetlerden Maide Suresi 55. ayeti hakkında da görüş bildirmiştir. “Sizin dostunuz (velileriniz) ancak Allah’tır, Resulüdür ve Allah’ın emirlerine boyun eğerek namazı kılan, zekatı veren mü’minlerdir” mealindeki bu ayette geçen *innema veliyyukum* [sizin veliniz ancak] ifadesinin nüzul sebebi olarak bazı Sünni müfessirler (Suyuti, 2002: 102; Vahidi, 1992: 200) ve bazı Mu’tezili alimler (Zemahşeri, 2003: 635) Hz. Ali’yi göstermektedirler. Ancak Zemahşeri, ayette kullanılan kelimelerin gramer yapısı üzerinden yaptığı yorumunda aynı cümle ve aynı bağlam içerisinde kullanılan farklı kelimelerden birinin açık bir zorunluluk yokken birinin tekil, diğerinin ise çoğul kullanılmasının belaği bir vurgu olduğu, *إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُتِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ* “Sizin veliniz ancak Allah’tır, O’nun resulüdür, ve Allah’ın emirlerine boyun eğerek namazlarını kılan, zekatlarını veren müminlerdir” ayetinde “*أَوْلِيَاؤَكُمْ*” çoğul kalıbı yerine “*وَلِيكُمْ*” tekil kalıbının kullanılması, takip eden resul ve müminlere verilen velilik payesinin Allah’ın velayetine tabi olduğunu vurgular (Bayer, 2013: 76). Bu yoruma göre ayette Hz. Ali için işaret edilen velilik Allah’ın velayetine tabidir ve Hz. Ali gibi vasıflarla donanmış mü’minleri de kapsar.

Rivayete göre Hz. Peygamber’in bulunduğu bir öğle vaktinde mescide bir dilenci gelir ve sadaka ister, fakat kimse sadaka vermez. Dilenci ellerini göğe kaldırır ve şöyle dua eder; “Ey Allah’ım, ben şahadet ederim ki Rasullullah’ın mescidinde sadaka istedim, ama kimse bana bir sadaka vermedi”. O sırada Hz. Ali rükudadır ve dilenciye sağ elinin küçük parmağındaki yüzüğü işaret eder. Dilenci de gelir ve yüzüğü alır. Olayı gören Hz. Peygamber “Ey Allah’ım, kardeşim Musa senden istedi ve: ‘Rabbim göğsüme inşirah ver, işimde bana bir ortak ver. Kardeşim Harun’la beni kuvvetlendir..’ dedi de onun hakkında vahiy indirildi; ‘Senin pazunu kardeşinle kuvvetlendireceğiz ve ikinize hükümlanlık vereceğiz.’ buyruldu. Ey Allah’ım, ben de senin peygamberin, safiyyin Muhammedim. Benim sadrına da inşirah ver, işimi

kolaylaştır, Ailemden bana bir vezir ver, Ali'yi; onunla benim sırtımı güçlendir." diye dua eder. Hz. Peygamberin duası henüz bitmeden Cebrail (a.s.) gelir ve Maide Suresi 55. ayetini getirir (İbn Kesir, 1995: 37).

Eşrefoğlu rivayeti ayrıntılı olarak anlatmadan *إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ* *innema veliyyukum* [sizin veliniz ancak] ifadesinin Allah Teala ve Hz. Peygamberden sonra Hz. Ali için geldiğini söyler (Eşrefoğlu, vr. 75b). Bu düşüncesiyle yukarıda bahsettiğimiz, Hz. Ali'yi evliyalardan başı olarak addetmesinin Kur'anî temelini de ortaya koymaktadır.

Eşrefoğlu, Hz. Rasul'ün hayatta iken tacı, hırkayı, irşadı ve imameti Hz. Ali'ye emanet ettiğini söyler. Burada bahsedilen imamet keyfiyetini açıklamayan Eşrefoğlu'nun Hz. Ali'yi ve Ehl-i Beyt'i öne çıkaran fikirleri yanında *Tarikatname* adlı eserinde dört mezhep tasnifine yer vererek Sünniliği "evla mezhep" olarak değerlendirmesi, "imamet" kavramından Ehl-i Beyt'in imametini değil ümmetin imametini anladığını göstermektedir (Eşrefoğlu, vr-18a, 20a).

Tarikatların önemli sembollerinden birisi de kisvelerdir. Eşrefoğlu'na göre sarı ve kırmızı renkli kıyafetler Hz. Hasan ve Hüseyin'den kalmıştır. Sarı elbiseyi Hz. Hasan'ın, kırmızı elbiseyi de Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit olmadan önce giydiğini söylemektedir (Eşrefoğlu, vr-76b-77a). Bir diğer sembol de "risale çıkarma" yani sarık sarmaktır. Sarığın ucunu kısa-uzun bırakmanın veya ön-arka taraflara bırakmanın sembolik anlamları ve hatıraları vardır. Eşrefoğlu'na göre Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye hem kısa hem de uzun risale çıkarmasını emretti. Ondan sonra Hz. Hasan ve Hüseyin de aynısını yaptılar. Risaleyi kısa çıkarmak Hz. Ali'ye, uzun çıkarmak ise Hz. Peygamber'e teşbih oldu (Eşrefoğlu, vr-77b-78a).

Tarikatname'de "Alevî" kelimesini "seyyid" kelimesi ile aynı anlamda kullanan Eşrefoğlu, Seyyidler arasında da Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlerin daha efdal olduğunu belirtmektedir. O'na göre mehdi de bu soydan gelecektir (Eşrefoğlu, vr-19a). Seyyidlere hürmet konusuna örnek olarak İmam Şafi'nin, seyid olan küçük bir çocuk için ayağa kalkarak ona hürmet etmesini gösterir. Seyyidlere hürmet etmenin Hz. Muhammed'e ve Hz. Ali'ye hürmet etmek anlamına geldiğini söyler (Eşrefoğlu, vr-20a). Ancak, her ne kadar soy olarak seyid olanlara hürmet etmenin gerektiğini söylese de, takva sahibi olmayan kişinin seyid olsa da "âl" makamına ulaşamayacağını, seyid olmayıp Hz. Peygamber'in sünnetine uyanların ise soy olarak olmasa da "âl" makamına ulaşacaklarını belirtir (Eşrefoğlu, vr-18b). Bu düşüncesiyle Eşrefoğlu seyidlik anlayışını zahir ve batın olarak şekillendirmekte, zahiren seyid olmayıp manen seyid olunabileceğini, zahiren ve manen seyidliği bünyesinde barındıranların ise sevgiye ve hürmete layık olduklarını ortaya koymaktadır.

3. Sonuç

Sünni mutasavvıflar tarafından meydana getirilen ahlaki metinlerin tamamında Hz. Peygamber'den sonra Hulefa-i Raşidin'in ve Ehl-i Beyt'in yaşantısına yer verilerek örnekliklerinden bahsedilmiş, özellikle de Hz. Ali diğerlerinden farklı bir konuma getirilmiştir. Hz. Ali mutasavvıflar tarafından ledün ilminin ve rahmetin kapısı, velilerin başı, şehitlerin lideri, Cennette kevser şerbetinin dağıtıcısı olarak kabul edilir. Tasavvuf ilminin temel referansı olan ledün ilmi Hz. Ali ve onun soyu ile devam edecektir. Bu sebeple birçok tarikat kendilerini onun vasıtası ile Hz. Peygamber'e bağlamak istemiş ve silsilelerinde özellikle yer vermişlerdir.

Eşrefoğlu Rumi'nin düşünce dünyasında Hz. Ali ve Ehl-i Beyt ziyadesiyle yer almaktadır. Ona göre Hz. Ali Kur'an'da kendisine işaret edilen evliyaların başı, Hulefa-i Raşidin içerisinde sevlimeye en fazla layık olandır. Bir mürşidin hakiki mürşid olabilmesinin yolu da silsilesinin Hz. Ali'den geçmesine bağlıdır. Eşrefoğlu'na göre Ehl-i Beyt, güzelliğini efendimizden alan seçkin bir zümredir ve bunlara hürmet göstermek takva ehli olmanın gereğidir. Kendisini eserlerinde Sünni olarak tanıtan Eşrefoğlu Rumi'nin serdettiği fikirler zaman zaman Alevi-Bektaşî zümreye mensup olduğu fikrini uyandırsa da eserlerinin tümüne ve tasavvufi fikirlerine bakıldığında durumun böyle olmadığı görülecektir. Kalam alimleri tarafından tenkide uğramış şathiyye türünden şiirler yazan Eşrefoğlu'nun "Tecelli şevk-i didarın beni mest eyledi hayran / Ene'l-Hak sırrını candan anıncün kılmazam pinhan" (Özkan, 2013: 101) matlali şiirine XVII. asır Alevi-Bektaşî saz şairlerinden Temaşvarlı Hasan Dede'nin "Eşrefoğlu al haberi/Bahçe biziz gül bizdedir/ Biz Şah-ı merdan kuluyuz/ Yetmiş iki dil bizdedir" (Güneş, 2010: 265) şeklindeki taşlaması bu zümre tarafından benimsenmediğini gösteren önemli bir örnektir. Bu taşlama, Alevi-Bektaşî müzik kültürü içerisinde bugün de yer almakta ve bir halk türküsü olarak çalınıp söylenmektedir.

Eşrefoğlu Rumi'nin mensup olduğu Kadiriyye'nin manevi zinciri diyebileceğimiz silsilesi Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaştığından Ehl-i Beyt'e, özellikle de Hz. Ali'ye duyulan sevgi ve saygı diğer tarikatlara kıyasla oldukça yoğundur. Kadiriyye'nin Anadolu'daki ilk temsilcisi kabul edilen Eşrefoğlu'nun da Hz. Ali ve Ehl-i Beyt algısı mensup olduğu Kadiri Tarikatı çerçevesinde şekillenmiştir.

Kaynakça

- Aksu, Ali. (2009). "Mevlana'nın Mesnevisinde Dört Halife". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1, 19-41.
- Aşkar, Mustafa. (2001). *Tasavvuf Tarihi Literatürü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bayer, İsmail. (2013). "Keşşaf Tefsirinde Belagat Uygulamaları". Yayınlanmamış

- Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Bursevi, Abdullah Veliyyüddin, *Menakıb-ı Eşrefzade*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Nu: 3480/2, vr. 2a-29a.
- Duman, M. Zeki. (2001). “Kur’an-ı Kerim’de Ehl-i Beyt” *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11, 37-58.
- Eşrefoğlu Rumi. (2007). *Müzekki’n-nüfus*. Haz. Abdullah Uçman. İstanbul: İnsan Yayınları
- .(Ty). *Tarikatname*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, Nu: 441. vr. 1-79.
- Fevzi, Faruk Ömer. (1999). “Ehl-i Beyt Üzerine”. Çev. M. Bahaüddin Varol. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9, 397-404.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. (2008). *Günümüz İslam Mezhepleri*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Gazzali, Ebu Hamid b. Muhammed. (1989). *İhyaü Ulumi’d-Din*. Ter. Ahmet Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınları.
- Güneş, Mustafa. (2010). “İznikli Eşrefoğlu Rumi’nin Türk Edebiyatı Üzerindeki Etkisi”. İznikli Gönül Adamı Eşrefoğlu Rumi Sempozyumu, Bursa.
- Hace Muhammed Lütfi. (2013). *Hülasatü’l-Hakayık*. Haz. Seyfettin Mazlumoglu. İstanbul: Efe Hazretleri Vakfı Yayınları.
- Hucviri, Ali b. Osman Cüllabi. (1996). *Keşfü’l-Mahcub*. Haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları.
- İbn Kesir. (1995). *El-Bidaye ve’n-Nihaye*. Çev. Mehmet Keskin. c. 9, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Karabiber, Namık Kemal. (2007). “Ehl-i Beyt Tasavvuru ve Erken Dönemdeki Yansımaları”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kuşeyri, Abdülkerim (1981). *Kuşeyri Risalesi*. Haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Maturidi b.Mansur. (2005). *Te’vilatü Ehl’i-Sünne*. Thk. Mecdi Basallum. Beyrut.
- Mevlana Celaleddin-i Rumi. (1963). *Mesnevi*. Çev. M. Faruk Görtuna. İstanbul: Ülkü Yayınevi.
- Öz, Mustafa. (1994). “Ehl-i Beyt”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 498-501.
- Özkan, Ahmet. (2013). “Eşrefoğlu Rumi, Hayatı, Tasavvufi Görüşleri ve Eşrefiyye Tarikatı”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

- Sarıkaya, M. Saffet. (2009). “Alevilik ve Bektaşiliğin Ahilikle İlişkisi”. *İslamiyat Dergisi* 3, 93-110.
- Suyuti (2002). *Lubabün-Nukul fi Esbabın-Nüzul*. Beyrut: Müessesetü'l-Kutubi's-Sakafiyye.
- Suyuti, Celalüddin. (2004). *Camiu's-Sağir*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye Yayınları.
- Şahin, Hanifi. (2013). “Alvarlı Efe'nin Düşüncesinde Ehl-i Beyt Tasavvuru”. Uluslararası Hacı Muhammed Lüfti (Alvarlı Efe) Sempozyumu, Erzurum.
- Türer, Osman. (1998). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Seha Neşriyat.
- Vahidi (1992). Ali b. Vahidi, *Esbabu'n-Nüzul*, Demmam: Daru's-Salah.
- Varol, M. Bahaüddin. (2004). *Ehli Beyt – Kavramsal Boyut*. Konya: Yediveren Yayınları.
- Yazıcıoğlu, Ahmed-i Bican (1977). *Envarü'l-Aşikin*. Sad. Mahmud Serdaroğlu-A. Lütfi Aydın. İstanbul: Çile Yayınevi.
- Zemahşeri (2003). *el-Keşşaf an Hakaik-i Gavamidi't-Tenzil*. c. 2, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İslamiyye.